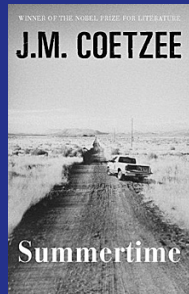

Treći svezak Coetzeejevih memoara

Pripovjedač ne daje odgovore nego vješto hoda po rubu i propituje samu definiciju žanra, pa i varljivu krinku autora

Vesna Cvitaš

J. M. Coetzee: *Summertime (Ljeto)*, Harvill Secker, London, 2009, 266 str., cijena 17,99 €

U toplome rujnu 2009. godine u pristojno opremljenim knjižarama pojavila se pomalo neobična knjiga *Summertime (Ljeto)*. Na vrhu njezinih svijetlih korica crnim velikim slovima otisnuto je ime J. M. Coetzee, a na prvoj stranici strši balzacovski podnaslov *Scenes from Provincial Life (Scene iz života u provinciji)*. Zamišljena je kao treći svezak memoara južnoafričkog autora J. M. Coetzeeja. Međutim *Summertime* ipak ne nalikuje svojim prethodnicima *Boyhood (Dječastvo)* i *Youth (Mladost)*: već njezin naslov označava godišnje doba, a ne razdoblje ljudskog života i ona je umnogome bliskija romanu *Diary of a Bad Year (Dnevnik crne godine)*. Isto tako, zašto baš Balzac? Kakvo li značenje skriva ime na koricama i što je tu neobično?

Nakon nekoliko godina strpljivoga istraživanja, Englez gospodin Vincent počeo je sastavljati biografiju preminuloga južnoafričkog pisca Johna Coetzeeja. Odlučio se usredotočiti na razdoblje između 1972. i 1977. godine kada je John živio sam sa svojim obudovjelim ocem u predgrađu Cape Towna. Vincent nije nikada upoznao svojega čovjeka Johna. Umjesto toga, pažljivo je proučio njegove dnevničke zapise i naišao na pet osoba koje su naizgled obilježile život njegova budućeg junaka u apartheidskoj Južnoafričkoj Republici se-

damdesetih godina: njegov nekadašnji kolega Martin J., sestrična u koju se zaljubio kao dječak, Margot Jonker, brazilska učiteljica plesa Adriana Nascimento, mlada udana psihijatrica Julia Frankl koja mu je bila ljubavnica i Sophie Denoël, francuska sveučilišna profesorica s kojom je bio u kratkoj vezi. Potom je s njima ponaosob razgovarao o Johnu. *Summertime* se tako sastoji od pet intervjua uokvirenih fragmentima Johnovih vlastitih bilježaka, ali ona ipak nije Vincentova knjiga nego tek nečija priča o njezinu postanku.

“Ponekad, kada oslušujem riječi engleskoga koje izlaze iz mojih usta, imam neki uznemirujući osjećaj da onaj koga čujem nije onaj koga nazivam ja. Prije, kao da neka druga osoba (ali tko?) biva imitirana, praćena, čak mimički oponašana”, kaže J. C., protagonist romana *Diary of a Bad Year*, postariji nagrađivani pisac, među ostalim autor *Waiting for the Barbarians (Čekajući barbare)*, i profesor književnosti koji se iz Južne Afrike doselio u Australiju – baš kao Coetzee. No u *Summertime* odnos između povijesti i fikcije, između istine i laži, dosta je zagonetniji. Ovdje nije riječ o autobiografiji niti biografiji, ali nije niti posve o fikciji. Coetzee je smutljivi majstor metafikcije koji voli o sebi pisati u trećem licu i koga prije svega zanima pripovijedanje: kako se stvara iluzija priče i kako se ona može narušiti. Što se dogodi kada autor poželi zamutiti granice žanra? Može li autobiografski pakt nadmudriti čitatelja? Pripovjedač ne daje odgovore nego vješto hoda po rubu i propituje samu definiciju žanra pa i varljivu krinku autora. Ukoliko je riječ o autobiografiji, njezin je autor mrtav. Po svojoj pripovjednoj strukturi i naraciji, ovo je vrlo slojeviti tekst, u kojemu ja stalno mijenja mjesto, pa ponegdje čak možda zbunjuje, dok jezik – kao i obično u Coetzeeja – ostaje precizan i elegantan. Poput Picassove slike, *Summertime* je pažljivo sastavljena heterogena cjelina koja se na prvi pogled doima poprilično ispremetano.

O životu gospodina Vincenta ne zna se baš mnogo. Odabrao je razdoblje kada je njegov junak bio u svojim tridesetima i

kada je objavio svoja prva djela zato što mu se čini formativnim za njegovu spisateljsku ličnost, godine kada je bio “pomalo usamljen i pomalo očajan”. Pet različitih, ponekad čak i proturječnih perspektiva (uz Vincentovu šestu i Johnovu sedmu) ostavlja Coetzeeju mnogo prostora za autoironiju. John je prikazan kao poprilično čudan svat: mučaljivi vegetarijanac duge kose s neobičnim naglaskom koji je, kaže Adriana, “bestjelesan”, “odvojen od vlastita tijela”, pa doista teško razvija odnose sa ženama, osobito one seksualne. Kada mu Julia, pročitavši njegovu knjigu *Dusklands (Krajevi sutona)*, spomene kako nije znala da je njegov otac povjesničar, John odgovara: “Misliš na predgovor? O, to je sve izmišljeno.” Fiktivni gospodin Vincent prisjeća se u razgovoru s Adrianom da je junakinja prve verzije romana *Foe (Foe)* podrijetlom iz Brazila, pa komentira: “Da sam ja original takvog lika, osjećao bih se ponosno.” Sasvim pred kraj Sophie stručno ocjenjuje Johnov rad i kaže: “Nigdje ne ostavlja dojam pisca koji preoblikuje svoj medij kako bi rekao ono što nije rečeno nikada prije, što je za mene obilježje velikoga pisanja.” Ako je Coetzee do sada o sebi rado pisao u trećem licu, u *Summertime* se odvažio na idući korak – to je tekst u kojemu zajedno sa svojim likovima sam sebe neumoljivo ogovara. Dva intervjua odmaknuta su za jedan dodatni stupanj od stvarnosti, makar one fiktivne. Adrianine riječi čitatelj prima u prijevodu, a odgovore od Margot Vincent je pretvorio u pripovjedni tekst u trećem licu, koji joj čita nazad kako bi ga mogla ispraviti. Margot ovdje postaje “ona” što joj, kaže, djeluje zbunjujuće. A Vincent kao da otkriva neke crte koje su mu zajedničke s Coetzeejem i s Johnom. U proračunatoj zbrci istine i laži, o njihovu se životu također ne zna baš mnogo.

Balzac je nekoć stvorio cijeli ogromni fiktivni svijet. “Devetnaesto stoljeće je ponajviše Balzacov izum,” zaključio je četrdeset i jednu godinu poslije njegove smrti Oscar Wilde. U *Summertime* pojavljuju se mnoge druge Coetzeeove knjige. Neke poimence, a neke su prisutne na drugačiji način: ne podsjeća li situacija s Adrianinom

kćeri na *Disgrace* (*Sramota*)? ili pak radnik na farmi koji je kolima poveo Margot i Johana, Hendrik, na *In the Heart of the Country* (*U srcu zavičaja*)? Analogno tome, postoje brojni glasovi likova poput Johna Coetzeeja, J. M. Coetzeeja ili J. C.-ja iz *Diary of a Bad Year*. Coetzee kao da stvara jedan golemi svijet metafikcije gdje neočekivane pojave uspijevaju međusobno komunicirati, gdje se likovi i djela u možda malo izmijenjenom obliku vraćaju iz romana u roman ili iz biografije u biografiju. A on poput literarnog Hitchcocka na trenutak stupi na pozornicu pa zamete vlastiti trag jer zna koliko zanimljiva mogu biti iznenađenja.

Opus magnum historiograficum

Džajina se pozicija istodobnoga insidera i outsidera, kada je u pitanju povijest BiH, pokazala iznimno plodonosnom

Ladislav Tadić

Srećko M. Džaja: *Politička realnost jugoslavstva (1918-1991)*. S posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu, s njemačkoga preveo Ladislav Z. Fišić, Svjetlo riječi, Sarajevo – Zagreb, 2004, 367 str.

Naslov izvornika: *Die politische Realität des Jugoslawismus (1918-1991)*. Mit besonderer Berücksichtigung Bosnien-Herzegowinas (R. Oldenbourg Verlag – München 2002).

Kada se u jednom vremenskom razdoblju pojavi kakvo značajno historiografsko djelo, tada ni analiziranje niti predočavanje njegova sadržaja i njegove znanstvene relevantnosti ne mogu ponuditi cjelovit uvid u njegovu vrijednost, nego je takav uvid moguć tek smještanjem djela u kontekst suvremene historiografske produkcije i aktualnih ideoloških interpretacija. Pričini što ih ideologizirano čitanje i improvizirano interpretiranje stvaraju i unose u političku ortopraksiju nužno proizročuju pojavljivanje novih i ojačavanje starih ideologema. U tom smislu prisutnost polito-ideo-mitologema u južnoslavenskim je historiografijama bila tek ilustracija međusobnih narodnih negiranja na nesretnom prostoru slavenskoga Juga; nije bilo povijesnoga razdoblja iz kojega se nije moglo izlučiti kakav glembajevski *argumentum ad hominem* i umnožavati iz njega nastale velikodržavne projekte.

Od pojavljivanja prve knjige dr. Srećka M. Džaje *Konfessionalität und Nationalität Bosniens und der Herzegowina. Voremanzipatorische Phase 1463-1804* (München 1984, Südosteuropäische Arbeiten 80), objavljene 1992. u hrvatskom prijevodu (drugom je

dopunjenom hrvatskom izdanju pogovor napisao dr. Dubravko Lovrenović), preko njegove druge knjige *Bosnien-Herzegowina in der österreichisch-ungarischen Epoche (1878-1918)*. *Die Intelligentsia zwischen Tradition und Ideologie* (München 1994, Südosteuropäische Arbeiten 93), objavljene 2002. u hrvatskom prijevodu (koju je prikazao Željko Ivanković, *Strukturalno raslojavanje Bosne i Hercegovine, Gordogan*, br. 1, 2003, str. 300-302) do treće *Die politische Realität des Jugoslawismus (1918-1991)*. *Mit besonderer Berücksichtigung Bosnien-Herzegowinas* (R. Oldenbourg Verlag, München 2002), objavljene 2004. u hrvatskom prijevodu kod sarajevsko-zagrebačkog izdavača Svjetlo riječi, u petnaestogodišnjem su se rasponu pojavila po epohalnosti i znanstvenoj relevantnosti dva jednakovrijedna djela u okviru hrvatske historiografije. To su dva standardna djela: Tomislav Raukar *Hrvatsko srednjovjekovlje – prostor, ljudi, ideje* (Školska knjiga & Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb 1997) i Dubravko Lovrenović *Na klizištu povijesti (Sveta kruna ugarska i Sveta kruna bosanska) 1387-1463* (Synopsis, Zagreb – Sarajevo 2006). U istom se razdoblju pojavljuju već etabliрана imena povjesničara srednje generacije poput Ive Goldsteina i Nevena Budaka, koji svojim djelima čine odklon od bilo kakve ideološke matrice, pa treba reći da su oni, zajedno s navedenim autorima, hrvatskoj historiografiji priskrbili svjetlije dane i sretnije perspektive.

Znatna je uloga Srećka M. Džaje (1937) u stvaranju takve pozitivne klime. Radeći godinama kao suradnik Instituta za povijest istočne i jugoistočne Europe i Südost Instituta u Münchenu, Džaja je kao znanstvenik bio u prilikama koje su već institucionalno onemogućavale svako primicanje onomu što se u južnoslavenskim historiografijama XIX i XX stoljeća pojavljivalo kao nacionalno-romantičarske fikcije i neodgovorne krivotvorine. Ta se okolnost sretno susrela s njegovom znanstvenoistraživačkom strasti i s uvjerenosti u vrijednost i egzaktnu tvrdoću postulata povijesne znanosti. S druge strane, ustrajan je i predan rad profilirao Džaju u smjernog znanstvenika i nezaobilaznog povjesničara čija

djela imaju relevantnu težinu; do ovakva je statusa došao nedvojbeno *per aspera ad astra*, jer samo jedna negativna recenzija može stranom znanstveniku u tuđini odzvoniti konac karijere. Džajina se pozicija istodobnoga *insidera* i *outsidera*, kada je u pitanju povijest BiH, pokazala iznimno plodonosnom – sretna povezanost zavičajnosti kao osjećaja pripadanja jednom prostoru i pozicije *Wissenschaftlera* koja priskrbljuje znanstvenu objektivnost.

Znanstvena vjerodostojnost Džajina djela nema uporište samo u velikim istraživačkim pothvatima poput navedenih triju knjiga; ona se očituje i u mnogobrojnim kvantitativno manjim radovima, od kojih bi se moglo kao egzemplaran izdvojiti tekst *Ideološki i politološki aspekti propasti Bosanskog Kraljevstva 1463. godine (Croatia Christiana Periodica, god. X, br. 18, 1986, str. 206-214)* u kojemu je autor minucioznom analizom izvorâ, na svega nekoliko stranica, znanstveno diskvalificirao jedan (bogumilsko-manihejski) ideologem koji je dotada imao kanonski status. Svojim je obradama dao velik prinos bosanskohercegovačkoj historiografiji, a hrvatskoj je medijevistici osvijetlio put za pravilno istraživanje povijesti bosanskog srednjovjekovlja u okviru hrvatskoga srednjeg vijeka. Jamačno, na tom području prve je dobre korake učinio Tomislav Raukar koji je u svojoj već spomenutoj sintezi očitovao dosada najbolje razumijevanje bosanske srednjovjekovne prošlosti i njezina mjesta u hrvatskom srednjovjekovlju. (O tretiranju problema hereze u zajedničkom djelu N. Budaka i T. Raukara *Hrvatska povijest srednjeg vijeka* pisao sam u prikazu te knjige, v. *Obnovljeni život*, br. 4, 2007, str. 494-496.) Osim velikih sintetskih sudova Raukar se izdiže iznad površne događajnosti i dobro razumije povijesne procese, poput onoga o promjenjivosti pojma *istok*; uz to se bavio i manjim temama poput one o historiografskom problemu bosančice (*O problemu bosančice u našoj historiografiji*, referat na simpoziju *Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura, Radovi III, Muzej grada Zenice, Zenica 1973*), koji je do danas ostao znanstveno nenadmašen.

Budući da je pretposljednja iz trilogije Džajinih knjiga o povijesti BiH (ne računajući njegovu knjigu *Katolici u Bosni i zapadnoj Hercegovini na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće. Doba fra Grge Iljića Varešanina (1783-1813), Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1971*) već bila prikazana u prvom broju nove serije *Gordogana*, bilo bi vrijedno predstaviti i treću, čiji se prijevod pojavio dvije godine nakon objavljivanja hrvatskog izdanja druge, što je već bilo naviješteno u Ivankovićevu prikazu (usp. str. 301).

Knjiga *Politička realnost jugoslagenstva (1918-1991). S posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu* podijeljena je na predgovor hrvatskom i njemačkom izdanju, tri glave (*Politički sustav Prve Jugoslavije: Ideologija i stvarnost; Politički sustav Druge Jugoslavije: permanentni eksperiment; Bosna i Hercegovina u jugoslavenskoj državi*), sažetak i veliki dodatak s iscrpnim informacijama o izvorima i literaturi. Djelo se temelji na uvidu u golemu historiografsku građu i na autorovim vlastitim istraživačkim pothvatima.

Džajin preliminarni govor o ideji jugoslagenstva (ili *jugoslavističkoj ideji*) naznačuje problem nedostatka kritičke literature koja bi bolje objasnila u političkom diskursu rabljene pojmove *divoimeni/divoplemeni* i *troimeni/troplemeni narod*, kao i njihovu različitu percepciju i recepciju, da bi politička realizacija te ideje postala glavnim predmetom ili materijalnim objektom autorove rasprave. Jugoslagenstvo je imalo najviše protagonista među hrvatskim obrazovanijim slojem prije Prvog svjetskog rata (Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti kao eklatantan primjer), ali i na ponešto drukčiji način među drugim narodima koji su tada živjeli pod tuđinskim vlastima. Neposredno prije propasti Podunavske Monarhije postojao je neznatan broj pojedinaca unutar tadašnje političke klase koji je zagovarao bezuvjetno spajanje postojećih južnoslavenskih etnosa (osim Bugara) u jedan jugoslavenski demos. Iako stvorena na ideologemu o jedinstvenom troimenom narodu, politička realizacija jugoslagenstva nije se razvijala prema očekivanju manjinskoga

dijela nacionalno-unitarnih snaga, budući da je relevantna većina političara bila svjesna dovršenosti južnoslavenskih nacija; takva je realna politika naznačila drukčiji put ostvarivanja ideje jugoslagenstva, koja je od cilja, u okviru takve politike, postala sredstvom. U autorovim analitičko-eksplikativnim postupcima *sub respectu formale* takva se politička provedba jugoslavenske ideje očituje u sustavu prve Jugoslavije kroz dugi put do njezina državnog imena koje dobiva istom po uvođenju diktature 1929, dok su njoj prethodile jednodjesečna Država Slovenaca, Hrvata i Srba (kao naroda oslobođenih nakon propasti Habsburškoga Carstva) i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca formalno nastala ujedinjenjem 1. prosinca 1918, odredbom Krfske deklaracije o uređenju državne zajednice kao parlamentarne monarhije s dinastijom Karađorđevića. Međutim, srpska je strana ostala dosljedna hegemonističko-centralističkim zahtjevima vlastite politike pa je Slovence i Hrvate i dalje držala plemenima u nastojanju da u novonastaloj državi uspostavi infrastrukturu Kraljevine Srbije. Dok je srpska politička klasa imala takve supremacijske težnje prema Hrvatima i drugim manjim etničkim skupinama smatrajući ih otuđenim dijelom srpskoga naroda s teritorijalnim aspiracijama, hrvatska je politika uzvraćala asimilacijskom politikom prema Muslimanima. Politiku velikosrpskih hegemonističkih zahtjeva moguće je slijediti još od osnivanja Kneževine Srbije 1830; geneza ideje – u XX stoljeću preimenovane u jugoslagenstvo – očituje se u aktiviranju starih zahtjeva za ujedinjavanje raspršenih Srba izvan teritorija tadašnje kneževine na temelju unifikacijske funkcije jezika kako ju je postavio Vuk Karadžić (usp. str. 18-21). Međutim, ne treba zaboraviti da jedan dio suvremene srpske historiografije nije napustio stajalište o jezičnom unifikacijskom faktoru, pa taj dio i danas održava na životu stare teze, kao što to, uz oslanjanje na Fichtea, ustrajno čini povjesničar Milorad Ekmečić, nastojeći pod plaštem jezičnoga jedinstva oživjeti staru predodžbu o drugim narodima kao “otuđenim dijelovima srpskoga naroda”.

Ključne punktove sukoba ovih politika čine Vidovdanski ustav iz 1921, atentat na Stjepana Radića 1928, uvođenje diktature 1929, atentat na Aleksandra Karađorđevića 1934. kao posljedica diktatorske stege, politička borba oko konkordata s Apostolskom Stolicom i sporazum Cvetković-Maček 1939. godine (stvaranje Banovine Hrvatske). Vrijeme potrošeno na nacionalne i ideološke sukobe s jedne strane, i izostanak nužne opće agrarne reforme s druge strane, nužno su bacali zemlju u teško stanje i udaljavali je od uređenja u saveznu državu jednakopravnih naroda. Tako je u predvečerje Drugoga svjetskog rata propala politička ideja jugoslavenstva, doživljena i realizirana očito posve različito u političkoj svijesti dvaju najbrojnijih naroda. Njezin se konačni i stvarni i formalni poraz poklopio s događajima koji su daleko nadilazili političke sile prve Jugoslavije. Ovaj dio studije Džaja zaključuje riječima: “Politički je sustav Prve Jugoslavije završio na paroksiastički način: masovnim uništenjem jugoslavenskih naroda i nacionalnih manjina u ime ekstremističkih ideologija (ustaški i četnički fašizam protiv komunizma među partizanima). To, međutim, nije značilo kraj jugoslavenske države i jugoslavenskog političkog projekta. Jugoslavenska je država, naime, kao međunarodnopravni subjekt zastupljena kraljevskom vladom u egzilu, postojala do konca Drugog svjetskog rata, a komunisti su prihvatili jugoslavensku ideju. Oni su u svoj vlastiti društveni projekt počeli ugrađivati novo jugoslavenstvo” (str. 85-86).

Privremenu disfunkcionalnost jugoslavenstva u ratnom razdoblju prekinulo je novo boljševičko vodstvo 1945, izašavši iz rata na strani pobjednika. (Politički je kuriozitet da se strane pobjedničke sile nisu referirale prema Jugoslaviji, koja je 1941. bila pristupila Trojnom paktu, kao prema negdašnjem neprijatelju Saveznika. Taj su pristup Trojnom paktu iskoristili srpski generali za državni udar dva dana nakon njegova potpisivanja. Na tragu ove činjenice Džaja ukazuje na dosad nerazjašnjene motive toga događaja: ili su srpski generali bili britanski konfidenti, ili su tim činom

htjeli neutralizirati sporazum iz 1939. i tako onemogućiti federalizaciju države.) Nova politička elita preuzima ideju jugoslavenstva promijenivši njezin sadržaj ideologijom o *bratstvu i jedinstvu*, želeći time u drugi plan potisnuti nacionalne interese i vraćanje na predratne pozicije nacionalnih singulariteta. Socijalistička je Jugoslavija odbacivala sve razlike i suzbijala njihovo pojavljivanje različitim represalijama, upravo prema riječima Josipa Broza, da ne može postojati nikakva manjina i većina jer “socijalizam manjinu i većinu odbacuje; on traži ravnopravnost između manjine i većine, a onda nema ni većine ni manjine nego ima jedan narod, proizvođač, radni čovjek, socijalistički čovjek”.

Treći dio knjige posvećen je Bosni i Hercegovini u sastavu prve i druge Jugoslavije, kao mikroplanu na kojemu se zrcale sučeljavanja nacionalnih interesa cijele države. Uz Hrvate i Srbe kao ravnopravne narode, tu su i bosanskohercegovački Muslimani, kojih je nacionalni status bio varijabilna politička kategorija. U prvoj su Jugoslaviji Muslimani stvarno smatrani amorfnom masom, i u sudaru hrvatsko-srpske politike uglavnom su promatrani kao objekt njezinih nacionalnoformativnih i teritorijalnih aspiracija; interesi Muslimana najčešće su zanemarivani, kako se najbolje očituje na primjeru sporazuma Cvetković-Maček, iz kojega su posve izuzeti. Takav su politički tretman imali uglavnom do kraha monarhističke Jugoslavije. Ratno su razdoblje i NOB komunisti iskoristili za pridobivanje Muslimana u partizanske redove, držeći ih deklarativno jednakopravnim narodom među drugim narodima da bi se nakon 1945. situacija promijenila i ostala promjenjiva do konačnog rješenja što ga je vlast našla za Muslimane, dodijelivši im status nacije. Prije toga je muslimanska politička ideja prolazila kroz različite modalitete, da bi nakon toga, pošto se raspala druga Jugoslavija, nacionalna oznaka Muslimani bila promijenjena 27. rujna 1993. godine (na Drugom saboru Bošnjaka u Sarajevu) u konačno nacionalno ime Bošnjaci. Glavni procesi koji su doveli do propasti drugu Jugoslaviju upravo govore o crve-

noj niti koja se trajno provlačila kroz prvu jugoslavensku državu i njezinu poslijeratnu repliku – o ideji jugoslavenstva. O njezinoj funkciji i realizaciji autor prepoznaje različite interpretacije što ih sintetizira u svojoj knjizi, i na tragu izvrsnog uvida u sve negdašnje ali i suvremene poteškoće u BiH daje dalekosežan i posve razumljiv zaključak: “Ako se bude gradila na demokratskim principima, tada se buduća Bosna može zamisliti kao neka vrsta Švicarske na balkanskom prostoru ili će ranije ili kasnije biti podijeljena” (str. 287).

Uz mnoštvo drugih, manjih tema i povijesnih procesa, Džajina je studija osobito vrijedna po rezultatima istraživanja odnosa vjerskih zajednica s prvom i drugom Jugoslavijom, kao i njihovim odnosom prema vlastima u razdoblju 1941-1945. Iz tih se autorovih uvida izdvaja vrednovanje odnosa Katoličke crkve i NDH, koje je pionirsko u suvremenoj historiografskoj produkciji koja još uvijek taj odnos promatra ideologizirano i nekritički, dodjeljujući Crkvi izrazito pozitivno ili izrazito negativno mjesto u toj povijesnoj mikrostrukturi. Jednako je promotrena i uloga kulturnih društava u BiH (*Prosveta*, *Gajret*, *Narodna Uzdanica* i *Napredak*) u kontekstu političkoga jugoslavenstva. Ovom popisu pripada i obrada *Hrvatskoga proljeća*, kojom autor izvodi valjane zaključke o *političkoj realnosti jugoslavenstva*:

“Hrvatsko je proljeće bilo jedan kompleksan povijesni pokret Hrvata. Njegova srž bilo je odlučno *ne* objema prakticirajućim formama jugoslavenstva – asimilacijskom jugoslavenstvu Prve Jugoslavije koje se latentno nastavilo u Drugoj Jugoslaviji, kao i socijalističkom jugoslavenstvu, u kojemu je, doduše, bilo mnogo govora o nacionalnom i kulturnom pluralizmu, ali je strogo kažnjavano svako odstupanje od komunističke interpretacije jugoslavenskog ‘bratstva i jedinstva’. Asimilacijsko jugoslavenstvo Prve Jugoslavije nije se dalo zamijeniti socijalističkim Druge Jugoslavije. Hegelijanska sinteza jugoslavenske mnogovrsnosti jednostavno nije, kako su to željeli komunisti, funkcionirala” (str. 296).

Na kraju treba reći da je knjiga iznimno bogat izvor informacija, brojeva i činjenica kao neumoljivih pokazatelja za svakog istinoljubivog istraživača bez strasti i predrasuda. Sadržava 22 statističke tablice i 7 povijesnih zemljovida, pa je po preglednosti i ugodnom stilu pisanja pogodna i kao manual za širu čitalačku publiku. Prikladnom socijalnopovijesnom terminologijom i znanstvenom interpretacijom Džajina monografija dalekovidno upućuje na središnju poruku: nakon svojih dviju realizacija jugoslavenstvo je za sobom ostavilo međusobne nacionalne negacije i frustrirane i ojačane etnonacionalizme.

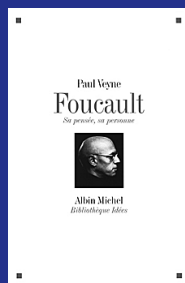
Foucault, Foucault

Ne treba u Agambenu i Veyneu tražiti iluminaciju intimnih tajni Foucaultova života ili mrakova njegovih filozofskih argumentacija

Nenad Ivić

Giorgio Agamben: *Signatura rerum. Sul metodo*, Bollati Boringhieri, Torino, 2008, 120 stranica, cijena 12 eura

Paul Veyne: *Foucault. Sa pensée, sa personne*, Albin Michel, Paris, 2008, 214 stranica, cijena 16 eura

Gilles Deleuze je napisao, po mojem mišljenju, jednu od najboljih knjiga o djelu Michela Foucaulta: *Foucault*, Paris 1986. To nije knjiga samo o Foucaultovu djelu, iako ga pomno, tekstualno i konceptualno, analizira. To je, istodobno, knjiga o Deleuzeu. Upitan zašto voli monografije o autorima, od Spinoze, Nietzschea preko Kafke do Bergsona, Deleuze je odgovorio, otprilike: "volim analizirati nekog autora i potom mu uvaliti dijete". Deleuzeova analiza drugih autora, što je odavno primijećeno, nedjeljiva je od analize i istraživanja samog sebe, drugog u sebi, vlastitih nemira, traženja, onog što se u vlastitom polju interesa nalazi zanimljivim; on se analizama drugih služio kao ljestvama u građenju vlastitog djela. Uvaljivanje djeteta je za njega nacjepljivanje. Foucault je pak o vlastitim djelima govorio kao o potkopu, mini, Molotovljevu koktelu, što nestaju izazivajući konflagraciju iz se rađa novo. Metafore susreću jedna drugu. Osobina uvaljivanja djeteta ili nacjepljivanja, koju Deleuzeu mnogi nastavljaju Foucaulta šutljivo ili glasno zamjeraju (pojam nastavljača upotrebljavam u smislu istraživača koji djeluje unutar Foucaultova kon-

ceptualnoga aparata – bez obzira na to da li ga kritizira, brusi ili primjenjuje – kojemu je, da se poslužim deleuzeovskim rječnikom, Foucaultovo unutra samo ostvareni horizont, vlastito izvan, sterilni drugi), predstavlja izraz poštovanja i poniznosti prema djelu pred kojim se čitatelj osjeća nemoćnim i malim. Uvaliti dijete ili nacjepiti se najprije znači biti ponizan, nešto poput patuljka na ramenima diva Bernarda Silvestrisa, znači priznati otvorenost drugog u sebi i sebe drugome, znači, ukratko, živjeti u svijetu osviještenih pravila kazivanja istine, *Wahrsagen*.

Cijep ili dijete (ako preživi) razlikuju produkciju oko Foucaulta. Ona, koliko ja znam, nije jako velika; ima stanovite ironije u uvaljivanju djeteta Foucaultu. Dvije knjige, Veyneova i Agambenova, prva, kako naslov kaže, o misli i ličnosti ili liku (fiktionalizacija Foucaulta je uznapredovala), druga o metodi, koju u naslovu Agamben donosi apsolutno, bez kvalifikativa (iako se radi o Foucaultu), nedavno objavljene, trasiraju putanju kojoj je naknadno ishodite Deleuzeov *Foucault*, čine ga utemeljiteljskim djelom jednoga diskursa, da se, ovaj put, poslužim Foucaultovim rječnikom. Ali treba precizirati. Diskurs valja uzeti vrlo široko, kao polje mogućnosti nacjepljivanja mišljenja (*crescite et multiplicamini*) unutar dugotrajnosti. Iako, Agamben pogotovo, imaju veze sa onim što je Foucaultovu djelu napravio Deleuze, premda se obje smještaju, svaka na svoj način, u povijest pravila kazivanja istine, što je bio, kako to upozorava Veyne i Foucaultov program (str. 140), ove dvije knjige vrlo su različite: međusobno, prema Foucaultu samome, i prema Deleuzeovu Foucaultu.

Veyneova opisuje vlastiti oblik historijske sociologije i njezinu proživljenu povezanost s Foucaultovim djelom; personalizirana je. Nije slučajno da se Foucault pojavljuje u njezinu naslovu odmah iza imena autora: njezin predmet bi se mogao opisati kao *FoucaultVeyneFoucault*. Agambenova je pak impersonalna, ne govori ništa o životu; opisuje nastanak (vlastite) metode, koja stavlja u neku ruku konceptualni grozd Foucault *sous rature*, čineći ga

djelatnim zbog brisanja i izbrisanim zbog djelovanja. Njezin predmet bi se mogao nazvati *Metoda (foucault)Agamben*.

Ujedinjuje ih novi odnos prema autoritetima. Ako su autoriteti u sholastici bili štake mišljenja, neupitni postulati i vodiči iz kojih je moguće izvođenje ali s kojima nije moguće dijalog, kod Agambena i Veynea autoritet (Foucaultov autoritet, u plemenitom smislu, za njih je nesporan) očituje se kao mjesto dijaloga i argumentacije koji unutar dugotrajnosti stalno pokazuju rad prošlosti, antike (historijske sociologije) kojom se bavi Veyne, te renesansne alkemije (filozofije i teorije) kojom se bavi Agamben. U toj različitoj sličnosti, *Foucault i Signatura rerum* postaju, trenutačno, točke putanje što započinje (ili je provizorno, ishitreno fiksiram) Deleuzeovim *Foucaultom*. Kao što kaže Veyne, Foucault je opetovano konstatirao da “navodni korijeni nisu ukorijenjeni ni u čemu” (str. 202): obje knjige, iako ukorijenjene u Foucaultu, otkrivaju izlišnost svog korijena, ne kao neku vrstu oprastanja ili kraja Foucaulta, nego kao Foucaulta dijela arborescencije, drveta povijesti znanosti ili filozofije.

U najboljoj klasičnoj i klasicističkoj tradiciji, Veyne piše fizički i moralni portret Michela Foucaulta. Tragovi Svetonija ali i njegovih srednjovjekovnih nastavljača poput Einharda (stanoviti poredak pripovijedanja i izravno svjedočenje) miješaju se u portretu tog “navodnog ljevičara, koji nije bio ni frojdovac, ni marksist, ni socijalist ni progresist, ni pristaša trećeg svijeta, niti hajdegerovac, koji nije čitao ni Bourdieua niti *Le Figaro*, koji nije bio ni lijevi ničeanac (kao što su neki tvrdili) niti uostalom desni” već “onaj nesuvremeni, neispravni vlastitog vremena [...]” (str. 201). Foucault *unzeitgemäß*: ničeanški pojam ocrtava mjesto gdje se fizičko (tjelesno i sve ono što se tiče običaja, navada i pravila ponašanja u nekom društvu) i moralno (duhovno, intelektualno, ono što tradicionalno pripada psihologiji, sociologiji, moralu i povijesti) dodiruju, gdje jedno osvjetljuje drugo i stvara intelektualni prostor koji po svojoj neprilagođenosti, nesuvremenosti i neispravnosti postaje suvremen i ispravan,

postaje prostor djelovanja, mišljenja i pisanja onih koji se “ne da[ju] zaslijeptiti svjetlima svog vremena te uspijeval[ju] razabrati dio koji pripada sjeni, njezinu intimnu tamu” (Agamben). Nije možda slučajno da je po prilici u isto vrijeme Agamben objavio plaketu pod naslovom *Che cos'è il contemporaneo?* (nottetempo, Rim 2008) odakle dolazi prethodni navod.

Odavno je uočeno, uz pretjerivanja (npr. Miller) da je Foucaultov život oblikovao njegovo mišljenje (interes za tijelo, normiranje, seksualnost). Ono što nije toliko ponavljano, ili se ne čini medijski toliko unovčivim, jest to da se problematika sraza fizičkoga i moralnoga ponešto promijenjena ponavlja i na razini Foucaultova mišljenja i mišljenja o njemu. Ponešto promijenjena, stoga što ono fizičko, život i sl. u djelu ima oblik povijesti a ono moralno oblik njezine kritike i promišljanja. Stoga nije čudno da, kao veliki izraz poniznosti, uvažavanja i dijaloga, i Veyne i Agamben izabiru ponavljati Foucaultovu kritičku putanju kroz historiju: Veyne, kao antikist, od antike (njegov Foucault duguje mnogo i Foucaultovu *Souci de soi*) a Agamben od renesansne filozofije (ali i od ranijih suvremenika, Heideggera i Benjamina). Uz stanovitu redukciju koje sam svjestan, može se reći da Agamben fiksira svoje putokaze u tom prostoru dijaloga u *Riječima i stvarima* i *Arheologiji znanja*, a Veyne u *Arheologiji znanja* i *Brizi za samog sebe*. I jedan i drugi ističu da je Foucault najprije mislilac singulariteta: “ontologija [...] ne predstavlja određeno znanje, već arheologiju svakog znanja što istražuje signature koje se takme s bićima samom činjenicom vlastita postojanja te ih tako čine prikladnima za interpretaciju posebnih znanja” (Agamben, str. 67); “filozof Foucault samo prakticira uobičajenu povjesničarsku metodu koja se sastoji u pristupu svakom povijesnom pitanju kao takvom, a ne kao posebnom slučaju nekog općeg problema ili filozofskog pitanja. Foucaultove knjige nude kritiku koja se tiče manje povjesničarske metode, a više same filozofije, čiji se veliki problemi po njemu rastvaraju u povijesnim pitanjima, jer ‘svi koncepti samo postaju’” (Veyne, str. 34-35).

Obojica dobro znaju da metoda istraživanja singulariteta ne može biti naučena kao recept, da valja ponovno prijeći Foucaultov put i senzibilizirati se na postavljanje pitanja na Foucaultov način. Svaka doktrina, kako kaže Agamben slijedeći Benjamina, “može legitimno biti izložena samo u obliku interpretacije; [...] u stvari, svaka metoda dijeli s logikom potpunu nemogućnost odvajanja od konteksta u kojem djeluje” (Agamben, str.7). To znači udvojiti jednu ogromnu erudiciju i jednu ogromnu inteligenciju u otkrivanju intimne tame Foucaultova, našeg svjetla.

Ne treba u Agambenu i Veyneu tražiti iluminaciju bilo intimnih tajni Foucaultova života, bilo mrakova njegovih filozofskih argumentacija. I Veyne i Agamben dobro znaju koliko je mišljenje podložno greškama, koliko su greške legitimni dio ispravnog mišljenja: aplicirati na povjesničara kazivanja istine i odgovarajućih historijskih pravila takav kriterij je apsurdno; istraživanje biva pobijeđeno unaprijed onim što istražuje. To je posao onog što se zove danas, sumnjivo uzvišeno, teorijom, i reklamira globaliziranim znanstvenim svijetom: upotreba velikih djela kao žetona u ruletu, ili krojeva u kukičanju, gdje se uvijek igra na jedan broj ili kukiča isti tekstualni prsluk, kojim se dokazuje validnost samog sebe. Taj posao je naravno nužan (dio tzv. normalne znanosti: ironično, teorija se tako izlaže, očituje kao najnormalnija znanost) ali u nekim slučajevima, kao što je Foucaultov, postaje ozloglašena, *of ill repute*.

Mnogo više od dobrog glasa znanstvenog kukičanja, ozloglašenost je normalno stanje ispravne znanosti. Nekoliko mjeseci nakon izlaska Veyneove knjige, jedan me moj prijatelj teoretičar upitao: “Vrijedi li to?” aludirajući na Veyneovu dob. Veyne nije više mlad, nije to ni Agamben: njihove knjige pokazuju da se ni u zreloj dobi nisu odali, što im se ne bi moglo jako zamjeriti, znanstvenom kukičanju. Njihove knjige stoje *sub aegide* hrabrosti istine, kako glasi naslov Foucaultove predsmrtne serije predavanja, objavljenih prije nekoliko mjeseci.

Smionost promišljanja, vojevanje za slobodu

Küngova nepojmljiva životna energija koncentrirana je prvotno na jedinstvo kršćana, a zatim na mir među religijama i na svjetski mir, na tragu Ivana XXIII

Ladislav Tadić

Hans Küng: *Izborna sloboda; Sjećanja*, Ex libris & Synopsis, Rijeka – Sarajevo 2009, 606 str. (Biblioteka Ecumenica), s njemačkoga preveli Željko Ivanković i Roman Ivanković (Naslov izvornika: *Erkämpfte Freiheit; Erinnerungen*, Piper Verlag, München 2002)

“Švicarska – slobodna, multikulturalna zajednica pod paskom identiteta različitih narodnih skupina, jezika, kultura i konfesija. Mi smo patrioti, ali ne nacionalisti. Slavimo naš 1. kolovoza – Dan zahvalnosti na legendarni događaj 1291. – bez nacionalne pompe i raskoši, bez defile i parade” (str. 33).

Tako počinje govor o borbi za slobodu čovjeka koji iz sredine slobodnoga duha ulazi u drukčiji svijet što sada postaje njegovim, a on ga želi preoblikovati. Hans Küng je napisao ispovijest koja je i autobiografija, i dnevnik, i memoarska proza: kad pripovijeda, primjerice, o svojem životu, osobito o djetinjstvu i školskim danima, o odsudnim formativnim godinama (rođen u Surseeu 1928), o životnim nadama i tjeskobama, tada čitatelj pred sobom ima klasičan autobiografski iskaz; kad se – u najvećoj mjeri – prisjeća događaja što su obilježili njegovu osobnu povijest i dvadesetstoljetnu povijest Katoličke crkve i svijeta (posebno druge polovice stoljeća), tada je Küng memoarski bilježnik a njegove bilješke predstavljaju jedin-

stvenu skicu sjećanja; u opisivanju tematiziranih sadržaja koristi se metodom faktografske eksplikacije, smješta ih u precizne, vremenski omeđene okvire te je vidljivo da je pomno i sustavno sastavljao bilješke i vodio dnevnik. Pripovijedanju je uglavnom pristupao kronološki, s retrospektivnim ekskursima i umetnutim dodacima u obliku malih eseja i portreta, a unutar takva narativnog diskursa postavljena se trovrsna shema ostvaruje kadšto samostalno, a kadšto kombiniranjem dvaju ili triju navedenih vrstovnih oblika.

Premda opsegom velik, prvi svezak dvosveščane knjige Hansa Künga *Izborna sloboda: Sjećanja* obuhvaća samo jedan temeljni tematski sloj; u njegov opseg ulaze svi oni sadržaji kojima je kao profesionalni katolički teolog i kao službeni koncilski savjetnik (1962-5) ispunio svoj životni vijek: koncentrirani na očitovanje temeljne kršćanske zadaće, posredovanjem predviđene reforme Katoličke crkve, ovi su sadržaji uvijek usmjereni k slobodi. Vidljivo je to iz predgovora (*Zašto pričam o svom životu*) i iz naslova svih devet glava (*Korijeni slobode; Odgoj za slobodu; Probaj k slobodi mišljenja; Sloboda jednog kršćanina; Hod k Crkvi u slobodi; Borba za slobodu teologije; Borba za slobodu Koncila; Moć protiv slobode; Srozanje u staru neslobodu?*). Sloboda je ključni pojam svih promišljanja, ponajviše onda kad se radi o neslobodi kao njezinoj negaciji: samo je sloboda samostalan pojam a njezina se suprotnost pojmovno pojavljuje kao relativna misaona stvarnost, dok je njezina konkretizacija izravan povod za Küngov aktivizam. Paradoksalna situacija da moć neslobode i monologa trijumfira nad slobodom uvlači Künga u začarani krug kontradikcije: kršćanstvo – u čitavoj Küngovoj teološkoj eksplikaciji – neodvojivo je od slobode u kojoj se svaki čovjek rađa, ali se za nju upravo od rođenja mora boriti.

Od prvih studijskih dana na rimskoj Gregorijani (i studentskoga života u isusovačkom Collegiumu Germanicum) pre-

ko prvih novih teoloških spoznaja od disertacije nadalje – “moja je tema *Opravdanje grešnika*. I moja sudbina, kao što ću poslije saznati” (str. 164) – do zloslutnoga ulaska u spise Sanctum Officiuma⁰¹ i oduzimanja ovlasti za naučavanje na katoličkim učilištima, Künga vodi misao o prevrednovanju i “premjeravanju” teoloških temelja Katoličke crkve. Zainteresiran još zarana za staro jedinstvo svih kršćanskih konfesija, lišeno doktrinarnih i institucionalnih podjela, upušta se u teološki plodotvoran ali disciplinski riskantan pothvat kojim bi dao vlastiti prinos ponovnom ujedinjenju razdijeljenih kršćanskih konfesija:

“Za mene je važno: prije novozavjetnog kanona postojala je samo novozavjetna crkva. Ona je ovaj kanon priznala u dugotrajnom kompleksnom procesu izbora, pri čemu je mnoštvo čimbenika (osobito istinsko ili tobožnje apostolsko autorstvo i autoritet apostolske crkve, i ne najposlije Rima) sudjelovalo u igri. Svi su ti – također ranokatolički – spisi za Crkvu obvezno svjedočanstvo o Isusu Kristu. [...] Ostaje pitanje: zašto onda dolazi do oprečne raznovrsnosti konfesija? [...] jer se novozavjetnim spisima ne prilazi s cjelovitim i u tom smislu ‘katoličkim’ razumijevanjem (grčko ‘katholikós’ = ‘što oblikuje cjelinu’). Jer se naprotiv uzima ‘izbor’, grčki ‘hairesis’, ‘hereza’ – kako ju je u čitanju Novoga zavjeta načelno prakticirao Ernst Käsermann, a faktički Hermann Diem. Slikovito: zapaljiva greda je pretpostavka požara zgrade, ali temelj ili uzrok požara nije višeslojna greda, nego potpaljivač. Bez metafore: novozavjetni kanon sa svojim nejedinstvenim materijalom može biti povod, preduvjet za oprečne raznolikosti konfesija. Ali on nije njihov temelj, uzrok. To je naprotiv izabrana hereza, koja kida jedinstvo Crkve na različite konfesije. Novozavjetnom kanonu nije pretpostavka, ako će ga se razumijevati ‘katolički’-sveobuhvatno, raznovrsnost konfesija nego *jedinstvo Crkve*” (str. 296-7).

⁰¹ Sveti Ured, Sveta Inkvizicija, danas Kongregacija za nauk vjere; od 1983. nijednom se rimskom dikasteriju ne predicira atribut “sveti”, otada je pridržan samo još Svetoj Stolici. Ime Hansa Künga nalazi se u toj ustanovi pod protokolom 399/571 (točka 399, godina 1957, “i” je oznaka za Index librorum prohibitorum = Indeks zabranjenih knjiga).

Ovakvim je heurističkim postavkama prethodilo sustavno zanimanje sadržajima novozavjetnih knjiga, uz primjenu povijesno-kritičke egzegetske metode, a nove su spoznaje bile namijenjene zamišljenoj reformi Crkve *iznutra*, po obrascu za život Crkve u svijetu (“*Ecclesia semper reformanda*”). Slijedom ovih pretpostavki formuliran je početni Küngov reformni program zacrtan u obliku zahtjeva, a predstavljen u *Timeu* uoči otvaranja Drugoga vatikanskog sabora: (1) učiteljski iskazi o ulozi episkopata, čime bi biskupskoj službi bila dana njezina puna vrijednost, a tendencije rimskog centralizma postale ograničene; (2) liturgijska reforma, biskupima i dijecezanskim vijećima dati znatnije slobode za stvaranje mjesnih primjerenijih obreda; (3) reforma ili potpuno ukinuće Indeksa zabranjenih knjiga; (4) principijelno razjašnjenje uloge laikata u Crkvi i dopuštenje pričesti iz kaleža u odgovarajućim okolnostima; (5) prije svega zatraženo priznavanje krivnje: “Bilo bi uistinu kršćanski kad bi papa i Koncil izrekli ovu istinu: oprostite nam naš grijeh, a prije svega našu sukrovnju za crkveni raskol” (usp. str. 341). Premda je načinio nacrt za sabsorske reformne korake, Küng je ne samo kao teolog nego i kao prije svega katolički vjernik – što bi mu mnogi katolički teolozi i nekoć i danas htjeli zaniijekati – bio svjestan da je euharistija središte Crkve (kako glasi naslov knjige Josepha Ratzingera: *Eucharistie Mitte der Kirche*): “Središte života Crkve jednostavno jest i ostaje bogoslužje. Uspije li ono biti obnovljeno: neće li se to prenijeti na sva područja crkvene djelatnosti? Uspije li ono biti ekumenski uobličeno: neće li to biti od temeljnoga značaja za ponovno ujedinjenje razjedinjenih kršćana?” (str. 368).

Kao pretpostavku za povratak fundamentima kršćanstva – ali i pretpostavku ekumenskom saboru i budućoj teologiji – Küng zahtijeva, slično Ivanu XXIII, sabor koji će biti pastoralni, koji će na najsigurniji i najplodotvorniji način načiniti sintezu nauka i života. Život je tu, ali život Rimske crkve, prema njemu, ne odgovara teološkom uporištu niti crkvenoj tradiciji. Stoga donosim veći navod u kojemu Küng

ukazuje na nužnost promjene perspektive:

“Što međutim premalo znamo: ovaj hijerarhijski crkveni model upravo nije tradicionalno katolički! On je – naravno u Rimu već u prvom tisućljeću pripremljen – bio uspostavljen u 11. stoljeću od onog pape Grgura VII. (Hildebranda) i ljudi ‘gregorijanske reforme’ svim sredstvima ekskomunikacije, interdikta i inkvizicije (prije svega protiv njemačkog cara i teologa, protiv episkopata i klera). I to korištenjem masovnih krivotvorina (prije svega Pseudo-Isidor) koje su rimske novotarije drugoga tisućljeća prezentirale kao katoličku tradiciju prvoga tisućljeća. [...] Ne, ovdje se po svemu ne zbiva, kako su to istražili ozbiljni crkveni povjesničari, očuvanje tradicije, kako to tvrdi Rim, nego izmišljanje tradicije. Točnije: *potiskivanje, sužavanje*, a dijelom čak *krivotvorenje katoličkoga rimskim*. Jedan novi ‘rimokatolički’ model. Izboren dakle u 11. stoljeću revolucijom odozdo – mireći se s raskolom s Istočnom crkvom a kasnije s luteranskom reformacijom. Zaoštrano i cementirano kasnijom antireformatorskom i antimodernom polemikom, apologetikom i politikom” (str. 444).

U provođenju zahtjeva za promjenom dotadašnje paradigme crkvene hijerarhije Küng je nužno morao ulaziti u sukobe: i onda kada na koncilu legitimno iznosi zahtjeve za promjenama, i onda kada oni ne mogu ni doći na dnevni red koncilskih rasprava, onemogućeni intervencijom višeg autoriteta – *ex auctoritate superiore*. Stoga je Küngovu knjigu preporučljivo pročitati: iz nje se, uz sve drugo, može detaljno rekonstruirati pozadina koja stoji iza mnogih danas vrijedećih sabsorskih dekreta. A konačni rezultati sabsorskih zasjedanja? Oni su za Künga djelomično dobri, djelomično loši (što je dobro izraženo upitnom rečenicom – naslovom zadnje glave: *Srozavanje u staru neslobodu?*). Na osobnom se planu, u postkoncilskom dobu, Küngov život komplicira, kadšto s mirnijim međurazdobljima, kadšto s ostrim prekidima (“vatikanski mobbing je zamijenio lomače”, str. 472). U posabsorskom vremenu, ističe Küng, rimocentričnost se nastavlja

provoditi nesmanjenim intenzitetom, usprkos sabsorskim odredbama.

Među svim podtematskim slojevima ipak se ističu portreti; Küng ima izvrsnu sposobnost za introspekciju. U njima se, kao i u sukobima i polemikama u koje je uvučen ili koje je sam izazvao, eksplicitno očituje njegov slobodarski duh, mirno prosuđivanje i upravo rijetko prepoznatljiva sposobnost za toleranciju. Osim jednoga slučaja izrazito negativna slučaja (Pio XII), svi Küngovi portreti sublimiraju ove tri osobine: briljantni su, primjerice: iscrpan portret Karla Bartha kao učitelja i prijatelja (koji je, doduše, protegnut na nekoliko odjeljaka teksta), kao i prikazi drugih, uglavnom poznatih i priznatih teologa s kojima se više ili manje slagao (Walter Kasper, Hans Urs von Balthasar, Karl Rahner). Među njih treba posebno izdvojiti portrete onih kojima je bio suprotstavljen ili je s njima dolazio u oštre sukobe: kraći ulomak posvećuje francuskom isusovcu Jeanu Daniélouu, glavnom agitatoru protiv međunarodnoga progresivnog teološkog časopisa *Concilium* koji je okupljao tadašnja najznamenitija teološka imena. Evo kako je zaključen kraći ulomak o Daniélouu: “Na osnovi svoga rimskog konformizma po zaslugi je već 1969. kardinal (kad nekom od uglednih teologa otupe zubi, zreo je za kardinalat). Pod misterioznim je okolnostima 1974. izgubio život – na stubištu prilikom ‘dušobrižničkog posjeta’ jednoj prostitutki. Meni osobno nije ništa našao učinio. Requiescat in pace” (str. 489). Ili, kvantitativno oveći ali rastegnut, portret “šefa” Svetog Oficija kardinala Alfreda Ottavianija; on očituje temeljnu razliku između Künga i apsolutističkoga rimocentrika: “Sunce, Mjesec i zvijezde, Bog, Krist i Crkva su za nas obojicu isti, ali kako te veličine vidimo, sasvim je različito, različito ovisno o ‘konstelaciji’, paradigmi. Mi živimo u istoj crkvi, ali ipak u različitom svijetu” (str. 537-8).

Vremenski raspon jednoga života od *Opravađanja grešnika* do *Svjetskoga etosa* (*Weltethos*) smješten je potpuno u teologiju kao govor o čovjeku i slobodi za koju, nažalost ili na radost, treba vojevati. “Te-

ologija je moj život” – rado zaključuje Küng – “i uvijek sam gledao kao zanimljivu životnu zadaću to da smijem promišljati o Bogu i svijetu. I tako mi je *rad* postao *hobi*, radno vrijeme slobodno vrijeme, a slobodno vrijeme radno vrijeme” (str. 502). Velika, nepojmljiva životna i radna energija koja izvire iz motivacije u samome autoru, koncentrirana prvotno na jedinstvo kršćana a zatim na mir među religijama, na tragu Ivana XXIII za mir na zemlji (*Pacem in terris*), sublimirana je u ovoj knjizi, vrstovno rijetkoj u katoličkoj teološkoj i literarnoj produkciji. U njoj, doduše, nema problematičnih mjesta iz osobne autorove povijesti, nema ‘računa savjesti’ koji bi joj priskrbio monolitan karakter pripovjednoga autobiografskog umijeća. Tim više stoji ovaj prigovor što nimalo ne umanjuje vrijednost postignutoga, nego ukazuje na očekivanje. Koje je u slučaju Hansa Künga uvijek veliko.

I na kraju dva prigovora izdavačima: godinu objavljivanja nije moguće naći u samoj knjizi, ni na mjestu gdje bi se očekivalo niti drugdje; ona je uočljiva istom na ovitku, što je naprosto neuobičajeno. A ovitak je riješen originalno, premda nepraktično i nefunkcionalno: fotografije kao popratni sadržaj trebale bi se nalaziti unutar teksta (u njega interpolirane ili otišnute na kunst-druk papiru), a ne na višekratno preklopivu ovitku. Izdavačima upućujem dobre želje kod opremanja drugoga sveska koji bi se, valjda, ubrzo trebao pojaviti u hrvatskom prijevodu.

Wystan Hugh Auden

Miss Gee

Pričat ću jednu malu priču
O gospođici Edith Gee.
Živjela ona u Clevedon Terrace
Na broju 83.

Imala male, tanane usne,
Pogled joj ukriž i prijek.
Imala pognuta, uska ramena,
A sisa ni za lijek.

Imala s kićankom samtastu kapu
I tamno siv kostim od štofa.
Stan joj malen u Clevedon Terrace
U sobi jednoj i krevet i sofa.

Za kišu imala lila baloner,
Kišobran zelen, odabran s pažnjom.
I još bicikl s košem za kupnju
i tvrdom kočnicom stražnjom.

Do crkve svetog Alojzija
Ni tri minute nema.
Mnogo je štrikala, štrikala ona
Za vašar što crkva ga sprema.

Miss Gee pogleda zvjezdano svjetlo
I reče: “Haje li tko
Što ja živim u Clevedon Terrace
Od funti na godinu sto?”

Večeri jedne usnula sanak
Gdje francuska kraljica bješe,
A župnik Svetog Alojzija pozva
Njezinu Visost da pleše.

Međutim, oluja se sruči na dvore.
Ona biciklom kroz kukuruz vozi.
Za njom bik neki, župniku nalik,
Juri i povijeni mu rozi.

Vruć dah joj njegov za vratom,
Ščepat će ruke je vražje.
Bicikl sporo, sve sporije ide
Zbog one kočnice stražnje.

Ljeti su stabla zgodnički prizor
Zimi ti se skoro zgade.

Ona biciklom večernici ide
 Zakopčana sve do brade.

Kraj ljubavnih parova ona je prošla,
 Glavu odvrativ s te strane.
 Kraj ljubavnih parova ona je prošla
 I nisu je zvali da stane.

Miss Gee sjedi u bočnoj lađi
 Orgulje začu gdje sviraju
 I s kora pojanje slatko
 U toga dana smiraju.

Miss Gee kleknu u bočnoj lađi,
 Kleknu na koljena oba:
 “Ne uvedi mene u napast,
 Daj, molim, da cura sam dobra.”

Dani i noći kraj nje su prošli
 Kô vjetar kraj ruševne zgrade.
 Ona biciklom je doktoru poslala
 Zakopčana sve do brade.

Ona biciklom je doktoru došla
 Zvoni na liječničko zvono:
 “Doktore, nije mi uopće dobro
 I boli me unutra ono.”

Doktor je Thomas pregleda pomno
 Pa pogleda opet. A tad
 Do lavaboa svojega ode
 I reče: “Gdje li ste bili do sad?”

Doktor Thomas sjedi za objedom
 Ne čekajući ženin znak.
 Frčući svoj kruh u bombice
 Reče: “Baš čudna stvar je rak.

Ne zna mu uzroka nitko
 Makar se neki pravi da zna.
 Kô tat u zasjedi vreba
 Da ti udarac dâ.

Žene bez djece ga dobe,
 Muškarci kad se povuku.
 Kao da neki im odušak treba
 Jer stvaranja vatru utuku.”

Pozvonivši posluži, žena mu reče:
 “Ne budi morbidan, dragi!”
 On će: “Vidjeh Miss Gee večeras:
 Odlazi ... Bože moj blagi.”

Prime Miss Gee u bolnicu,
 Leži sva u jadu,
 Leži na odjelu ženskom,
 Podvukla plahtu pod bradu.

Položiše je na stol,
 Studentski smijeh se razliježe,
 A kirurg, Gospodin Rose,
 Miss Gee na pol prereže.

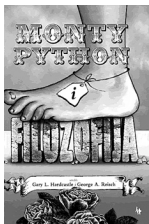
Gospodin Rose “Gospodo!” kaza
 Studentima što se cere
 “Rijetko mi viđamo sarkom
 Razvijen do te mjere.”

Sa stola maknuli tad su
 Miss Gee i stali je vući
 Dolje, na drugi odjel,
 Gdje se razudba uči.

Ovješena o stropu
 Miss Gee sad levitira
 I oksfordskih par joj bigota
 koljeno pomno secira.

PREPJEV: David Bartolić

- **Una Bauer** prevela je knjigu – George A. Reisch i Gary L. Hardcastle, prir.: *Monty Python i filozofija*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2008, 320 stranica

Na engleskome je objavila dva priloga u časopisu *Performance Research: The Movement of Embodied Thought: The Representational Game of the Stage Zero of Signification in Jérôme Bel i Jérôme Bel: An Interview*, sv. 13, br. 1, ožujak 2008, str. 35-41. i 42-48.

Dva duža teksta napisala je za portal *Kulturpunkt.hr*:

PSi [Performance Studies international] konferencija – više od letimičnog pogleda, portal *Kulturpunkt*, 21. 7. 2009.
URL: <http://www.kulturpunkt.hr/i/kulturoskop/296/>

Umjetnost na rijekama, *Kulturpunkt*, 28. 9. 2009.

URL: <http://www.kulturpunkt.hr/i/kulturoskop/310/>

- **Boris Beck** izdao je s Igorom Rajkijem roman *Ne bih o tome*, Hrvatsko društvo pisaca i Jesenski i Turk, Zagreb, 2008, 236 stranica

Valentina Sedefčeva prevela je knjigu priča Borisa Becka *Metak u srcu Svetog Augustina* na bugarski – *Kuršum v srceto na Sveti Avgustin*, Balkani, Sofija, 2008, 149 stranica

Esej Borisa Becka *Oko koje gleda Boga: životinja kao čovjekova proteza* objavljen je u zborniku – Suzana Marjanić i Antonija Zaradija Kiš, prir.: *Kulturni bestijarij*, Institut za etnologiju i folkloristiku i Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2007, esej se nalazi na str. 729-739.

Priča Borisa Becka ? u zborniku – Diana Pečak Vuković, prir.: *Ljubim tvoje usne tisuću puta; Muški pisci o partnerstvu, ljubavi i seksu*, Planetopija, Zagreb, 2008, priča se nalazi na str. 15-31.

Natuknice Borisa Becka *Reklama, Rječnik i Rupa* u zborniku – Irena Matijašević, prir.: *Riječi i riječi; Rječnik trećeg programa*, AGM i Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2008, natuknice se nalaze na str. 337-339, 345-347. i 353-355.

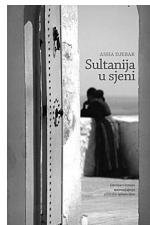

Znanstveni prilog Borisa Becka o novinskom jeziku *Nacionalove i Globusove rubrike Gazeta i Terminator između novinarsko-publicističkog i administrativnog stila* u zborniku - Lada Badurina, Ivo Pranjković i Josip Silić, prir.: *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti; Prilozi proučavanju standardnih jezika utemeljenih na štokavštini*, Disput, Zagreb, 2009, prilog se nalazi na str. 473-482.

- **Zora Bjelousov** je jedan od pokretača i glavna urednica ženskoga portala *Femina.hr*. Portal djeluje od 5. 5. 2009.

- **Vesna Cvitaš** prevela je s francuskoga knjigu Assije Djebar *Sultanija u sjeni*, Novela media, Zagreb, 2009, 195 stranica.

- Esej **Nenada Ivčića** o Gustavu Mahleru *The Acquisition of a Birthplace or Orchestrating Flaubert* uvršten je u zbornik – Nikša Gligo, Dalibor Davidović i Nada Bezić, prir.: *Glazba prijelaza; Svečani zbornik za Evu Sedak*, Artresor naklada i Hrvatska radiotelevizija – Hrvatski radio, Zagreb, 2009, esej se nalazi na str. 126-133.

- **Nenad Polimac** bio je od siječnja do početka studenoga 2009. glavni urednik tjednika *Globus*.

- **Zlatko Uzelac** je u Slavonskome Brodu iz

temelja ponovno izgradio baroknu tvrđavsku crkvu sv. Ane iz 1743. g., srušenu

1949. g. Neobična vojnička crkva, u obliku paviljona s vratima na sve četiri strane i oltarom u sredini, koja je izvorno služila za rituale odlaska graničarske vojske na daleka bojišta, prvenstveno u ratu za Austrijsko nasljedstvo te u Sedmogodišnjem ratu, obnovljena je kao jedinstveni spomenik Vojne Granice i početka vladavine Marije Terezije, a u sklopu šireg urbanističko-konzervatorskog projekta Tvrđave Brod.

Biblioteka Gordogan

U srpnju 2009. iz tiska je izašla knjiga naše *Male edicije*:

Nenad Ivčić: Napulj i druga imaginarna mjesta